

УДК 519.865

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-300-6-27

МОРОЗ С. В.,

ЗИМА В. М.

Хмельницький національний університет

ЦІНОВА ДИСКРИМІНАЦІЯ НА РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі цінової дискримінації на ринку електроенергії України. В статті розкрито сутність та ступені цінової дискримінації на ринку виробництва, передачі та розподілу електричної енергії. Визначено, що електроенергія – це стандартизований товар, але має низку особливостей, які суттєво впливають при формуванні витрат на її виробництво. При реалізації електрична енергія має декілька цін, що свідчить про монополізм на ринку та наявність цінової дискримінації. Проаналізовано, що цінова дискримінація дає змогу суб'єктам ринку, отримувати більш високі доходи, але для використання системи цінової дискримінації має виконуватися декілька важливих умов: концентрація ринкової влади; можливість диференціації контрагентів; неможливість перепродажу блага. Досліджено, що для ринку електроенергії України є характерним дискримінаційне ціноутворення третього ступеня у більшій мірі, і другого – у меншій. З'ясовано, що цінова дискримінація стосовно виробників представлена різною генерацією електричної енергії та різними ціна на її закупівлю: теплова, гідро, атомна, блок-станції, ВДЕ (відновлювальні джерела енергії).

Щодо дискримінації споживачів, то найпоширенішою є цінова дискримінація на основі встановлення денної і нічної ціни; це пов'язано зі специфікою вироблення-споживання електроенергії – вдень навантаження на мережі більше за рахунок роботи підприємств, вночі ж споживання падає, але більшість електростанцій не можуть зупинити генерацію, тому вони зменшують її до мінімального значення і все одно з'являється надлишок електроенергії. Різні тарифи на електроенергію для побутових та неопублікованих споживачів провокують появу перехресного субсидування. Перехресне субсидування в електроенергетиці розуміють як цінову дискримінацію: тариф на електричну енергію для промислових та комерційних споживачів встановлюється вище за граничні витрати, а для домогосподарств – нижчий, так що перші змушені переплачувати та субсидувати останніх. Окремо можна виділити цінову дискримінацію за географічним розташуванням: населенню, яке проживає в 30-кілометровій зоні атомних електростанцій, відпуск електричної енергії проводиться за тарифом у розмірі 70 відсотків від рівня діючого тарифу для відповідної групи населення. Проаналізовано наслідки цінової дискримінації. Високі тарифи для підприємств трансформуються у підвищенні витрати на виробництво товарів і, як наслідок, більш високі оптові та роздрібні ціни для споживачів. Соціальний ефект від субсидування відпускних цін на електроенергію для населення таким чином, значною мірою, нівелюється. Запропоновано низку заходів, які, на нашу думку, покликані демонополізувати ринок електроенергії в Україні та знизити рівень цінової дискримінації.

Ключові слова: електроенергія, ринок електричної енергії, енергетична компанія, цінова дискримінація, монополія, енергоринок, державне підприємство "Гарантований покупець", постачальники універсальних послуг.

SERGIY MOROZ, VITALIY ZYMA

Khmelnytskyi National University

PRICE DISCRIMINATION IN THE ELECTRICITY MARKET OF UKRAINE

The article is devoted to the problem of price discrimination in the electricity market of Ukraine. The article reveals the essence and degree of price discrimination in the market of production, transmission and distribution of electricity. It is determined that electricity is a standardized product but has a number of features that significantly affect the formation of costs for its production. During the sale, electricity has several prices, which indicates monopoly in the market and the existence of price discrimination. It is analyzed that price discrimination allows market participants to receive higher profits, but for the use of the price discrimination system several important conditions must be fulfilled: concentration of market power; the possibility of differentiation of counterparties; impossibility of resale of goods. It is investigated that the electricity market of Ukraine is characterized by discriminatory pricing of the third degree to a greater extent, and the second – to a lesser extent. It was found that price discrimination concerning producers is represented by different generation of electricity and different purchase prices: thermal, hydro, nuclear, block stations, RES (renewable energy sources). Regarding consumer discrimination, the most common is price discrimination based on day and night prices – this is due to the specifics of electricity generation and consumption – during the day the load on the network is greater due to business, at night consumption falls, but most power plants can not stop generation, therefore, they reduce it to a minimum and still have an excess of electricity. Different electricity tariffs for household and non-household consumers provoke cross-subsidization. Cross-subsidization in electricity is understood as price discrimination: electricity tariffs for industrial and commercial consumers are set above the marginal cost, and for households – lower, so the former are forced to overpay and subsidize the latter. There is a separate price discrimination based on geographical location: for the population living in the 30-kilometer zone of nuclear power stations, distribution of electricity is supplied at a rate of 70 percent of the current tariff for the specific group of population. The consequences of price discrimination are analyzed. High tariffs for businesses translate into higher costs for the production of goods and, consequently, higher wholesale and retail prices for consumers. The social effect of subsidizing the sale of electricity prices for the population is thus largely graded. In our opinion, a number of measures, which have been proposed, are aimed at demonopolizing the electricity market in Ukraine and reducing the level of price discrimination.

Key words: electricity, electricity market, energy company, price discrimination, monopoly, energy market, state enterprise "Guaranteed customer", universal service providers.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Економіка України характеризується переплетінням конкуренції та монополії, які знаходяться в

діалектичній єдності та суперечності. Взаємодія та взаємообумовленість цих двох категорій виявляється через причинно-наслідковий зв'язок, адже монополія є наслідком функціонування конкуренції, чим вища монополізація економіки, тим менше конкурентних можливостей є на ринку. Конкуренція зародилась на ранніх стадіях розвитку відкритої економіки, а з розвитком продуктивних сил, виробничих відносин процесів спеціалізації та концентрації виникла монополія.

В процесі трансформації економіки України виникає необхідність аналізу функціонування монополій в енергетичній сфері. Оскільки в країні сформувався технологічний та природний монополізм, заснований на функціонуванні унікальних підприємств. Сьогодні він стає реальною силою і представлений різного роду картельними угодами та фінансово-промисловими групами.

В минулому десятилітті відбулась кардинальна зміна світової парадигми енергоспоживання, так в наслідок глобального потепління набула актуальності екологічна і демографічна проблеми, які проявились в неконтрольованому зростанні чисельності населення, скороченні запасів викопних видів палива. В результаті було зроблено ставку на електричну енергію, передусім з відновлювальних джерел енергії, на разі відбувається стрімка перебудова енергетичної інфраструктури як виробничих, так і міських, транспорту і власне самих виробництв з метою більшого використання електричної енергії як основного виду енергії.

Наша країна не стала виключенням, відтак необхідно приділити більш детальну увагу стану та розвитку енергетичного сектору України, зокрема ринку електричної енергії. В Україні функціонують декілька великих монополій-виробників: ДТЕК – тепла енергетика та сонячна генерація; Енергоатом – атомна генерація; Укргідроенерго – гідроенергетика. За ними здійснюється контроль антимонопольними органами та державою, а деякі з них знаходяться безпосередньо в державному підпорядкуванні. До 2019 року держава виступала у ролі контролера-монопсоніста – з започаткуванням ринку електричної енергії, роль держави в управлінні дещо зменшилась, але відчутний вплив залишився. Провайдери електричної енергії в Україні теж володіють монопольним становищем вони є монополістами на ринку надання послуг з постачання електричної енергії, і кожна з ланок, що наділена ринковою владою проводить політику цінової дискримінації.

Формулювання цілей статті

Мета полягає в дослідженні монополізації та цінової дискримінації на ринках виробництва та розподілу електроенергії в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема цінової дискримінації розглядалась в роботах Рікардо Д., Ларнер Дж., Брю С.Л., Макконел К.Р., Пігу А. та ін., серед сучасних дослідників можна виділити Мілютіну А.Е., Романову С.І., Болочева С.А.; проблемі ж цінової дискримінації на ринку електричної енергії України суттєвих наукових досліджень не присвячено, тому виникає необхідність дослідити саме цей аспект функціонування ринку електроенергії України.

Виклад основного матеріалу

Електроенергія – одне з найважливіших благ, без якого не може обходитись людство ні у виробництва, ні у побуті. Кожен з нас є споживачем як електричної енергії так і товарів, вироблених за її використання.

Електроенергія – це стандартизований товар але має низку особливостей, які суттєво впливають при формуванні витрат на її виробництво. Одна з особливостей полягає в тому, що споживач отримує електроенергію точно в той час, коли в ній виникає потреба, і так само миттєво може припинити її надходження, натиснувши на вимикач. Інша відмінність полягає в тому, що виробник не може працювати на склад. Акумулятори для зберігання електричної енергії в значних обсягах в Україні відсутні, що вимагає балансування виробництва та споживання електроенергії. Ці особливості електроенергії як товару є суттєвою і їх необхідно враховувати при дослідженні ринку.

Ринок електроенергії значною мірою визначається технологічними особливостями виробництва, транспортування (передачі, розподілу) та споживання електроенергії:

- нерівномірністю розміщення енергетичних ресурсів;
- електроенергетика є сукупністю просторово розподілених технічних об'єктів, функціонування яких повинно бути узгоджене з умовами розвитку економіки окремих регіонів;
- збігом процесів виробництва та споживання електроенергії в часі;
- високим рівнем концентрації виробництва електроенергії та централізацією її розподілу;
- сфера споживання електроенергії обмежується межами ефективного розповсюдження мереж ліній електропередач.

Електроенергія – це не тільки товар, це ще послуга та благо, тому при ціноутворенні на неї діють певні особливості пов'язані з її характером. Наприклад відсутність можливості ефективного та довготривалого її зберігання, сталість властивостей одиниці електричної енергії у часі та просторі.

Крім того на ціну впливають особливості інфраструктури, правове регулювання та розвиненість технічних можливостей генерації розподілу. Можна виокремити ряд чинників, що впливають на ціну та вартість електроенергії:

- первинні енергоресурси та ціна на них;
- наявність власної генерації та її собівартість;
- розвиток генерації з відновлювальних джерел;
- вартість сертифікатів на емісію CO₂;
- мережеві витрати;
- географічне розташування;
- погодні умови;
- кон'юнктура ринку електроенергії країни.

Варто також зважати на особливості енергетичної галузі, яка має високі пороги входження за капіталом та технологіям і жорстко регулюється державними органами. Все вище перераховане можна вважати за бар'єри, які створюють сконцентрованість ринкової влади, тобто по суті ринок електроенергії України можна вважати олігопольним, зараз державою робиться спроба перевести його функціонування на засади ринкової конкуренції, з подальшим усуненням жорсткого державного регулювання.

В Україні у 2017 року прийнято закон "Про новий ринок електроенергії", серед принципів функціонування якого зазначені добросовісна конкуренція; рівність прав на продаж та купівлю електричної енергії; вільний вибір електропостачальника кваліфікованим споживачем; недискримінаційний та прозорий доступ до магістральних і міждержавних або місцевих (локальних) електричних мереж; недискримінаційний доступ до ринку електричної енергії; незалежне державне регулювання; недискримінаційне ціноутворення; запобігання діям та бездіяльності суб'єктів ринку, спрямованим на спричинення збитків іншим суб'єктам ринку. Тобто мета цього закону – усунення всіх перепон до входу в галузь, а також зменшення концентрації ринкової влади серед суб'єктів енергетичного господарювання, гармонізація структури ринку, створення здорового конкурентного середовища.

Таблиця 1

Розподіл постачальників універсальних послуг [1]

Постачальник	Кількість побутових споживачів, тис.	% від усіх домогосподарств	На кого записаний постачальник
ТОВ "Дніпровські Енергетичні Послуги"	3570	22	Рінат Ахметов через D. SOLUTIONS B.V. (Нідерланди)
ТОВ "Київські Енергетичні Послуги"			
ТОВ "Донецькі Енергетичні Послуги"			
ТОВ "Київська Обласна Енергопостачальна Компанія"	2445	15	Костенко Неля Іванівна (через ТОВ Енергопоставка)
ТОВ "Одеська Обласна Енергопостачальна Компанія"			
ТОВ "Кіровоградська Обласна Енергопостачальна Компанія"			
ТОВ "Херсонська Обласна Енергопостачальна Компанія"	1783	11	Костенко Неля Іванівна (через ТОВ Енергопоставка)
ТОВ "Рівненська Обласна Енергопостачальна Компанія"			
ТОВ "Житомирська Обласна Енергопостачальна Компанія"			
ТОВ "Чернівецька Обласна Енергопостачальна Компанія"	3515	21	Міністерство енергетики
ТОВ "Хмельницькенергозбут"			
ТОВ "Черкасенергозбут"			
ТОВ "Запоріжжяелектропостачання"			
ТОВ "Тернопільелектропостач"			
ТОВ "Миколаївська Електропостачальна Компанія"	2183	13	Костянтин Григоршин
ПРАТ "Харківенергозбут"			
ТОВ "Енера Суми"			
ТОВ "Енера Схід"			
ТОВ "Енера Чернігів"			
ТОВ "Енера Вінниця"	1515	9	Анатолій Фоменко, Олексій Безуглий; Тарас Гнатюк
ТОВ "Львівенергозбут"			
ТОВ "Прикарпатенерготрейд"			
ТОВ "Закарпаттяенергозбут"	829	5	Володимир Крупко
ТОВ "Волиньелектрозбут"			
ТОВ "Полтаваенергозбут"	702	4	Ігор Коломойський

Закон почав функціонувати з 1 липня 2019 року. До цього часу усі електростанції були зобов'язані продавати електроенергію державній компанії «Енергоринок2, вартість електроенергії, а також тарифи для споживачів визначала Національна комісія з регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. По суті ціна закупки і тариф для споживачів електричної енергії диктувалися державою, ринкове ціноутворення було відсутнє, «Енергоринок» продавав електроенергію розподільчим компаніям – а ті, в свою чергу, домогосподарствам та підприємствам.

Закон ліквідував передаючу ланку – «Енергоринок», наразі електроенергія одразу поступає до безпосередніх трейдерів за схемою торгів на наступний день – біржовий механізм – відбувається ф'ючерсний продаж електроенергії, тобто електрична енергія, яка ще не вироблена вже реалізується підприємствам. Населенню електроенергія постачається ДП «Гарантований покупець».

За законодавством обленерго не можуть продавати електроенергію споживачам, вони займаються

лише її розподілом. А функцію постачання покладено, на постачальників універсальних послуг (ПУП). В областях постачальники універсальних послуг афілійовані з обленерго.

Електроенергію для населення постачальники універсальних послуг купують по ринкових цінах за прямими договорами, а також на сегментах «Ринок на добу наперед» та «Внутрішньо добовий ринок» і перепродують населенню за пільговими цінами. Різницю, яка виникає між пільговими тарифами (1,44 грн та 1,68 грн/кВт·год) та ринковими, а також свій тариф за роботу (а це 0,6–17 коп за кВт·г залежно від ПУПа), постачальники виставляють в рахунках держпідприємству «Гарантований покупець», який перенаправляє їх Енергоатому. Енергоатом, який всю свою електроенергію продає за ринковими цінами, компенсує постачальникам універсальних послуг через ДП «Гарантований покупець» різницю між ціною поставки електроенергії населенню та її купівлею на ринку. Сама ж система ціноутворення майже не змінилася як щодо закупівлі електроенергії, так і щодо її продажу. Тобто в Україні спостерігається дискримінаційне ціноутворення на ринку електричної енергії.

Дискримінаційне ціноутворення на ринку електроенергії України представлено на рис. 1.

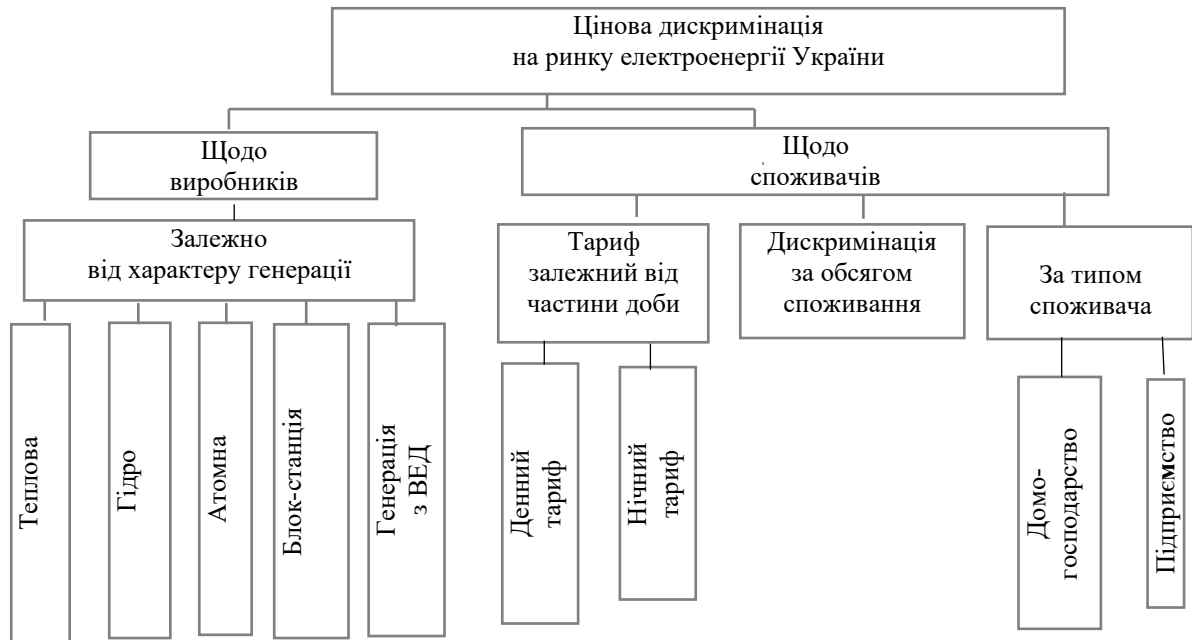

Рис. 1. Види цінової дискримінації на ринку електроенергії в Україні [складено автором]

Цінова дискримінація дає змогу суб'єктам ринку, які мають високий ступінь ринкової влади, отримувати більш високі доходи, але для використання системи цінової дискримінації має виконуватися декілька важливих умов:

- концентрація ринкової влади;
- можливість диференціації контрагентів;
- неможливість перепродажу блага.

Для ринку електроенергії України характерним є дискримінаційне ціноутворення третього ступеня у більшій мірі, і другого – у меншій, крім того у зв'язку з прийняттям закону «Про новий ринок електроенергії», можна сказати, що дискримінаційне ціноутворення другого ступеня відходить у минуле – скасування різних тарифів за обсягом.

Поняття цінової дискримінації ввів Артур Пігу, у своїх працях він виділяв три ступені цінової дискримінації [11]:

- цінова дискримінація першого ступеня (досконала цінова дискримінація) – ціна встановлюється для кожного споживача окремо, і дорівнює ціні попиту даного споживача;
- цінова дискримінація другого ступеня – на ціну впливають обсяги купівлі блага – чим він більший, тим ціна менша, у даному випадку мають місце прогресивні оптові знижки, ціновий дисконт;
- цінова дискримінація третього ступеня – модифікована цінова дискримінація першого ступеня – споживачі групуються за певними ознаками у групи, і вже на основі кривих попиту окремих груп встановлюється дискримінаційна, економічно необґрунтована ціна.

Цінова дискримінація стосовно виробників представлена різною генерацією електричної енергії та різними ціна на її закупівлю: теплова, гідро, атомна, блок-станції, ВДЕ. Для розуміння суті цінової дискримінації стосовно виробників пропонується розглянути генерацію електроенергії з різних джерел:

Таблиця 2

Частка генерації у структурі виробництва електроенергії (складено автором за даними [2])

Типи генеруючих підприємств	Відпуск електроенергії, млн кВт·год		Питома вага джерела енергії, %	
	2019	2020	2019	2020
Усього	141213	137197	100,00	100,00
у тому числі:				
теплові електростанції	40910	36300	28,97	26,46
теплоелектроцентрально	10738	12837	7,60	9,36
атомні електростанції	77948	71249	55,20	51,93
гідроелектростанції ¹	7712	7415	5,46	5,40
інші електростанції:	3906	9396	2,77	6,85
вітрові електростанції	1760	3271	1,25	2,38
сонячні електростанції	1883	5684	1,33	4,14

Для енергоринку України атомна генерація є базовою і на неї припадає більше половини виробленої електроенергії країни. До того ж атомна електроенергія є найдешевшою – на разі її ціна складає 0,567 грн за кВт/год. На атомну енергетику державою покладені зобов'язання – PSO, які дозволяють людям отримувати електроенергію за ціною нижчою за ринкову. Реформа передбачала що АЕС будуть постачати до 60 % електрики населенню через ДП «Гарантований покупець» за ціною 0,01–0,15 грн, але на практиці значення постачання з АЕС у структурі постачання електроенергії для населення досягає 85 %, що пов'язано із необхідністю зрівноважувати вартість енергії з ВЕД, яку держава зобов'язалась купувати у повному обсязі через вище зазначене підприємство, ціна електроенергії з ВЕД – на разі досягає 4–5 грн за кВт/год, що пов'язано з політикою просування «зеленої» енергії і прив'язкою її ціни до євро.

Необхідно також враховувати специфіку різних генерацій електричної енергії:

1. Стабільність та інерційність генерації. Суть в тому, що різними генераціями продукується різний потік електроенергії – наприклад генерації з ВЕД не можуть забезпечувати стабільний потік і суттєво прив'язані до погодних умов, або поставок біологічної сировини, тобто компенсувати просядки потоку необхідно з інших джерел – найкраще з цим справляються теплові електростанції, справа тут в їх гнучкості щодо відключень, тобто вони переходять на мінімальний режим роботи без суттєвих втрат, а також можуть дуже швидко наростити подачу електроенергії в мережу; інша справа з гідро- та атомними станціями – вони видають стабільний потік, але за необхідності зменшити об'єми вони переходять у так званий «холостий» режим роботи, тобто ресурс споживається, енергія виробляється, але не поступає у мережу. При ринковій регуляції пропозиція АЕС України була б у повній мірі покрита попитом, але на разі ця генерація вимушена працювати на «холостому» ході і тому потерпає від колосальних, необґрунтованих збитків.

2. Екологічність. В Україні поточний рівень викидів забруднюючих речовин перевищує нормативи ЄС у середньому в 7–80 разів залежно від їх типу. Заплановано виконати їх за SO₂ і пилом до 2028 р., за NO_x – до 2033 р., передбачивши індивідуальний для кожного енергоблоку підхід щодо виконання поставлених зобов'язань. Впровадження ВЕС і СЕС, безперечно, необхідне. Але не все тут однозначно, треба придивитися до світового досвіду, його плюсів і мінусів. Наприклад Німеччина. На частку ВЕС і СЕС тут припадає близько 31 % усієї електроенергії в країні. Частка АЕС скоротилася до 13 % (до 2025 року Німеччина зупинить всі ядерні енергоблоки). Частка вугільних електростанцій зросла до 55 %. У результаті вартість електроенергії в Німеччині стала найбільшою в Європі й лише 43 % джерел електроенергії в цій країні визнається екологічно прийнятними. Перспективи ВЕС і СЕС вимагають ретельного аналізу. Необхідно врахувати всі складові, в тому числі вплив на стійкість і надійність енергосистеми і на економіку країни в цілому.

3. Ступінь впливу держави на генерацію. Прогнозується, що до 2025 року Україна матиме надлишок генеруючих потужностей, а після 2025 р. зіштовхнеться з необхідністю оновлення. З точки зору можливостей реконструкції ТЕС, враховуючи екологічні вимоги та подовження терміну використання АЕС, ці види електрогенерації у найближчий термін будуть залишатися достатньо ефективними. Для забезпечення попиту до 2025 року достатньо було б подовжити термін експлуатації 6 ГВт АЕС та 9 ГВт ТЕС. Водночас, окрім задоволення попиту у коротко- та середньостроковому періоді, вже стратегічним завданням наступних десяти років є підготовка енергетичної системи України до масштабного оновлення потужностей після 2025 року.

Щодо дискримінації споживачів, то найпоширенішою у світі є цінова дискримінація на основі встановлення денної і нічної ціни; це пов'язано зі специфікою вироблення-споживання електроенергії – вдень навантаження на мережі більше за рахунок роботи підприємств, вночі ж споживання падає, але більшість електростанцій не можуть зупинити генерацію, тому вони зменшують її до мінімального значення і все одно з'являється надлишок електроенергії. Енергогенеруючі підприємства змушені задовольняти попит на електричну енергію в міру його виникнення, і, отже, у години суміщеного максимуму виникає потреба вводити в дію додаткові (резервні) потужності. Постійні витрати, пов'язані з наявністю на енергетичних підприємствах резервних потужностей, збільшують середні загальні витрати енергетичних підприємств та енергосистеми загалом. Причому резервні потужності є не всіх електростанціях, об'єднаних в енергосистему; тому там, де їх немає, виробництво електроенергії коштує дешевше, що, однак, не є результатом більш ефективної роботи таких електростанцій.

В енергетиці існує чіткий розподіл витрат на постійні (амортизація, заробітна плата обслуговуючого персоналу) та змінні, які визначаються паливною складовою витрат. Величиною, що визначає зростання середніх загальних витрат на виробництво в піковий період навантаження, є постійні витрати на утримання резервних потужностей.

Це визначає обґрунтованість встановлення двох тарифів. За одним оплачується електроенергія у звичайний годинник, а за підвищеним – у години пікових навантажень, тобто, споживаючи її в цей період часу, необхідно додатково сплатити енергогенеруючій компанії постійні витрати на утримання резервних потужностей. Якщо встановити єдиний тариф на рівні середніх загальних витрат з урахуванням вартості резервних потужностей, то споживачі, які не збільшують споживання в години суміщеного максимуму, «переплачуватимуть», а решту – «недоплачуватимуть». Крім того, зникне стимул до більш рівномірного споживання електроенергії за добою, що дозволило б зменшити витрати на створення резервних потужностей.

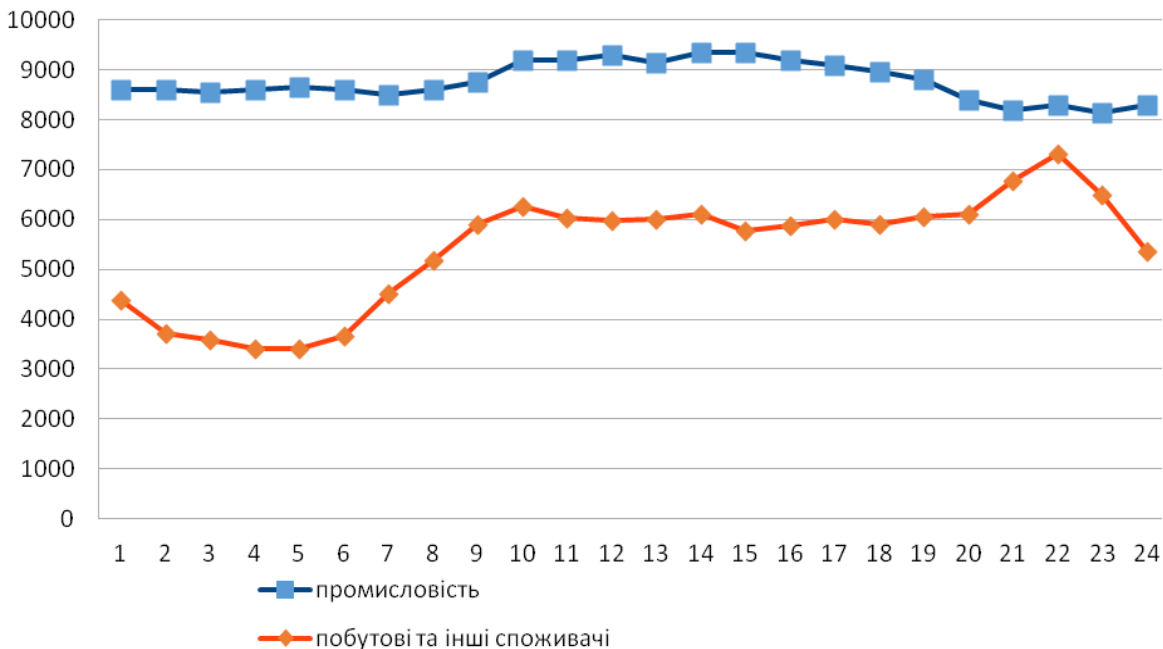

Рис. 2. Споживання електроенергії протягом доби (складено автором за даними за даними [8])

У світі наразі не існує ефективного способу накопичення і зберігання великої кількості електричної енергії, тому постає дилема – працювати на холостому ходу, не виробляючи електричної енергії, але споживаючи сировину, імпортувати, або знизити ціну щоб стимулювати споживання. Ціна протягом доби врівноважується – низький нічний тариф покривається високим тарифом у часи пікового навантаження. В Україні 16,5 млн побутових споживачів електроенергії. Це домогосподарства – будинки та квартири, які під'єднані до мереж операторів систем розподілу електроенергії (ОСР, або по-старому – обленерго).

Для побутових споживачів, які на місяць споживають до 250 кВт·г, тариф на електроенергію становить 1,44 грн за кВт·г. А для споживачів, які в місяць споживають понад 250 кВт·г, тариф становить 1,68 грн/кВт·год за весь обсяг електроенергії.

Інший підхід до ціноутворення – дискримінація за обсягом споживання протягом звітного періоду, коли за перевищення лімітів змінюється тарифна ставка. Останній з найвідоміших дискримінаційних підходів – поділ споживачів на домогосподарства і підприємства (табл. 4) [2].

Таблиця 3

Тариф на електроенергію для населення у 2021 році

Фіксований тариф на електричну енергію для населення			
Базовий	Період часу	Значення тарифу, грн.	
	Цілодобово	до 250 кВт (за весь обсяг)	1,44
		понад 250 кВт (за весь обсяг)	1,68
За двозонними тарифами, диференційованими за періодами часу			
Нічний	23:00-7:00	Тарифний коефіцієнт	0,5
Денний	7:00-23:00	Тарифний коефіцієнт	Базовий тариф
За тризонними тарифами, диференційованими за періодами часу			
Максимальне навантаження енергосистеми	08:00-11:00; 20:00-22:00	Тарифний коефіцієнт	1,5
Напівпіковий	7:00-8:00; 11:00-20:00; 22:00-23:00	Тарифний коефіцієнт	Базовий тариф
Нічний	23:00-7:00	Тарифний коефіцієнт	0,4

Таблиця 4

Тарифи на електроенергію у 2020 році для побутових і непобутових споживачів

Побутові споживачі		Непобутові споживачі	
З річним обсягом постачання, кВт·год	Середня ціна електроенергії, з ПДВ, грн за 1 кВт·год	З річним обсягом постачання, тис. кВт·год	Середня ціна електроенергії, з ПДВ, грн за 1 кВт·год
До 1000	1,00	До 20	2,46
1000-2500	1,16	20-500	2,44
2500-5000	1,33	500-2000	2,32
5000-15000	1,29	2000-20000	2,26
Понад 15000	1,14	20000-70000	2,10
		70000-150000	2,06
		Понад 150000	1,92

Складено автором за даними [2]

З 2021 року дана дискримінація дещо усунена (табл. 5).

Таблиця 5

Тарифи на електроенергію у 2021 році для малих непобутових споживачів

Споживачі		Класи напруги					
		1 клас (27,5 кВ і вище), коп./кВт·год			2 клас (до 27,5 кВ), коп./кВт·год		
		без ПДВ	ПДВ	з ПДВ	без ПДВ	ПДВ	з ПДВ
1	Малі непобутові споживачі	286,358	57,272	343,63	344,059	68,812	412,871
2	Малі непобутові споживачі, заживлені від електричних мереж АТ Укрзалізниця	285,872	57,174	343,046	346,471	69,294	415,765
3	Комунально-побутові потреби релігійних організацій	140	28	168	140	28	168
4	Багатоквартирні житлові будинки (в т.ч. гуртожитки) на технічні цілі та освітлення дворів, східців і номерних знаків	140	28	168	140	28	168
5	Дачні та дачно-будівельні кооперативи, садові товариства, гаражно-будівельні кооперативи на технічні цілі (роботу насосів) та освітлення території.	140	28	168	140	28	168

Складено автором за даними [2]

Різні тарифи на електроенергію для побутових та непобутових споживачів провокують появу перехресного субсидування. Перехресне субсидування в електроенергетиці розуміють як цінову дискримінацію: тариф на електричну енергію для промислових та комерційних споживачів встановлюється вище за граничні витрати, а для домогосподарств – нижчий, так що перші змушені переплачувати та субсидувати останніх.

Перехресне субсидування між промисловими споживачами та населенням також закладене у тарифах на теплову енергію, змушує великих споживачів самостійно генерувати теплову енергію, що призводить до недозавантаженості ТЕЦ та зниження вироблення електрики у найефективнішому когенераційному циклі. Однією з негативних сторін збереження перехресного субсидування є відхід великих промислових споживачів від «великої» енергетики як щодо обсягів придбання на оптовому ринку, так і щодо оплати послуг з передачі електроенергії. Як наслідок, зростає тарифне навантаження для інших споживачів, знижується ефективність енергокомпаній, консервуються енергопотужності, що діють.

З метою виключення негативних соціальних та економічних аспектів необхідно проводити саме поетапну ліквідацію перехрестя. Скорочення перехресного субсидування призведе до встановлення правильних цінових сигналів над ринком електричної енергії та економіки загалом.

Окремо можна виділити цінову дискримінацію за географічним розташуванням: населенню, яке проживає в 30-кілометровій зоні атомних електростанцій, відпуск електричної енергії проводиться за тарифом у розмірі 70 відсотків від рівня діючого тарифу для відповідної групи населення.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Доцільність тієї чи іншої форми цінової дискримінації має бути підкріплена економічними розрахунками. Високі тарифи для підприємств трансформуються у підвищенні витрати на виробництво товарів і, як наслідок, більш високі оптові та роздрібні ціни для тих самих споживачів. Соціальний ефект від субсидування відпускних цін на електроенергію для населення таким чином, значною мірою, нівелюється.

Негативний вплив високих цін на електроенергію відчувають у собі всі галузі економіки, які працюють як на внутрішній ринок, так і експорт. У той же час, використання багатозонних тарифів для деяких підприємств значною мірою послаблює цей негативний ефект і при цьому сприяє більш раціональній роботі енергогенеруючих компаній.

Вирівнювання цін на електричну енергію для населення і підприємств має бути продовжено, тому перед нашою державою стоять нетривіальні і високі за складністю задачі у енергетичному секторі, які мають жорсткі обмеження по часу і вимагають швидких та дієвих рішень і зваженої послідовної стратегії водночас. Першочерговим стоїть питання побудови працюючої схеми нового ринку електричної енергії та перегляд його структури.

Окремо стоїть проблематика монополій на цьому ринку на всіх його ланках, складність цієї проблеми полягає у знаходженні хиткого балансу між суворим державним регулюванням та вільним ринковим вибором.

На нашу думку, перехід до контрольованого ринкового регулювання може зіграти позитивну роль як для економіки в цілому, так і для усунення проблеми цінової дискримінації – проблема для України, на разі, якраз у відсутності вибору, тобто у класичній проблемі природних монополій. Вирішенням може стати державна програма з диверсифікації енергетичного потоку та полегшення умов для зацікавлених у вході в галузь, залучення інвесторів та розширення кількості об'єктів електричної генерації, можливо, податкові пільги для новачків у галузі й підприємств, які вимагають санації. Тобто нашій державі необхідно створити здорове конкурентне середовище на ринку електроенергії і відпустити його у «вільне плавання», зосередивши свої сили на протидії концентрації ринкової влади.

Література

1. Віннічук Ю. Як олігархи поділили побутових споживачів електроенергії / Ю. Віннічук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://biz.censor.net/r3299852>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Динаміка і структура виробництва електроенергії в ОЕС України у 2020 році // Енерговсесвіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vse.energy/news/pek-news/electro>
4. Закон України “Про природні монополії” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text>
5. Закон України “Про ринок електричної енергії” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>
6. Мільютін А.Є. Цінова дискримінація монополій [Електронний ресурс] / А.Є. Мільютін / Національна академія управління. – Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/54895/5/Miliutin_Tsinova_dyskryminatsiia.pdf
7. Слівінська В.В. Цінова дискримінація сутність та форми прояву [Електронний ресурс] / В.В. Слівінська / Національний університет харчових технологій. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21552/1/62.pdf>
8. Стимулювання електроспоживання в години добового мінімального навантаження енергосистеми шляхом залучення регуляторів-споживачів та застосування багатотарифних лічильників електричної енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/catalog1>
9. Рудич О.А. Цінова дискримінація на ринку природних монополій (на прикладі встановлення цін на електроенергію) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medvedplus.com.ua/text/ru/test-obektivny-sony-e-mount-dla-sony-a.html>
10. Юсіфлі Б.Т. Цінова дискримінація в сучасній Україні [Електронний ресурс] / Б.Т. Юсіфлі, Ю.В. Тищенко. – Режим доступу : http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/201_p458-460.pdf

References

1. Vinnichuk Yu. Yak oliharkhy podilyly pobutovykh spozhyvachiv elektroenerhii / Yu. Vinnichuk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://biz.censor.net/r3299852>
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Dynamika i struktura vyrobnytstva elektroenerhii v OES Ukrainy u 2020 brotsi // Enerhovsesvit [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://vse.energy/news/pek-news/electro>
4. Zakon Ukrainy “Pro pryrodni monopolii” [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text>
5. Zakon Ukrainy “Pro rynek elektrychnoi enerhii” [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>
6. Miliutin A.Ie. Tsinova dyskryminatsiia monopolii [Elektronnyi resurs] / A.Ie. Miliutin / Natsionalna akademiia upravlinnia. – Rezhym dostupu : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/54895/5/Miliutin_Tsinova_dyskryminatsiia.pdf
7. Slivinska V.V. Tsinova dyskryminatsiia sutnist ta formy proiavu [Elektronnyi resurs] / V.V. Slivinska / Natsionalnyi universytet kharchovykh tekhnolohii. – Rezhym dostupu : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21552/1/62.pdf>

8. Stymuliuvannia elektrozpozhyvannia v hodyny dobovoho minimalnohnavantazhennia enerhosystemy shliakhom zaluchennia rehulatoriv-spozhyvachivta zastosuvannia bahatotaryfnykhlichylnykv elektrychnoi enerhii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/catalog>

9. Rudych O.A. Tsinova dyskryminatsiia na rynku pryrodnykh monopolii (na prykladi vstanovlennia tsin na elektroenerhiu) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://medvedplus.com.ua/text/ru/test-obektivny-sony-e-mount-dla-sony-a.html>

10. Yusifli B.T. Tsinova dyskryminatsiia v suchasni Ukraini [Elektronnyi resurs] / B.T. Yusifli, Yu.V. Tyshchenko. – Rezhym dostupu : http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/201_p458-460.pdf

Надійшла / Paper received : 06.11.2021

Надрукована/Printed : 07.12.2021